

I 70390

GLASNIK MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

XIII, 1932

POSEBNI ODTIS

DR. PHIL. ET JUR. JOS. ŽONTAR

BANKE IN BANKIRJI V MESTIH
SREDNJEVEŠKE SLOVENIJE

LJUBLJANA 1933

JUGOSLOVANSKA TISKARNA V LJUBLJANI

DR. GOJMIR KREK

K. (doc. št.)

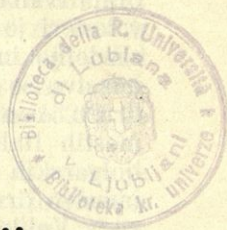
030052022

*Učtivo spoštovanemu g. univ. prof. dr. Greg. Koschu,
svojemu akademskemu učitelju
hvalevni sodeneo.*

V Kranju, 25. marca 1933.

Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije.

Dr. phil. et jur. Jos. Žontar.

Svoboščine naših starejših mest, ki jih je temeljito razčlenil Fr. Zwitter,¹ ne poznajo ozkega stika s trgovskim pravom, ki se je razvilo ločeno na tuji podlagi.² Iz italijanskih mest, ki so radi hitrega gospodarskega razmaha od 12. stoletja, predvsem od dobe 3. križarske vojne,³ pridobila prvenstvo v obrti in trgovini, so prešle mnoge uredbe trgovskega prava v naše pravno območje. Zlasti velja to za panogo b a n č n i h poslov, katerim so se posvetili trgovci Astija, Lombardije, Siene, Florence, Pize, Genove in Benetk v taki meri, da je mogel pred kratkim (1931) zapisati G. Masi⁴ za Florenco, da so bile banke vodilni činitelj v notranji in zunanji politiki mestne republike.

Florentinski bankirji so se uveljavili ne le v Italiji marveč tudi onstran Alp, posebno na Francoskem, Angleškem, Španskem, v manjši meri v Nemčiji, na Češkem, Poljskem, v hrvatskih in srbskih deželah.⁵ V razpravi bom skušal pokazati, kako so se udeještovali na slovenskem ozemlju. Pri tem ne podcenjujem pomena kreditnih poslov, ki so jih vršili naši samostani in tuji redovi pri nas, vendar jih puščam za samostojno studijo.

Svetovne trgovske družbe florentinskih bank Scala-Mozzi in Macci od stranke Gibelinov in Bardi, Peruzzi od stranke Velfov so se bavile v oglejskem patriarhatu s pobiranjem in prepošiljanjem dajatev papežu, kardinalom in papeževemu osebju (servitia communia et minuta), z izterjavanjem križarskih vojnih davkov, s kovanjem denarja, zakupom uradov, dajatev in sl.⁶ Družba Bardijev je imela svoj glavni delokrog na Angleškem in Francoskem. Vendar srečamo družbinega zastopnika tudi v Vidmu (Udine), ki je prejel v 14. stoletju za denarna posojila od patriarha Bertranda de St. Gimnes tolminsko gastaldijo,⁷ od goriških grofov pa druga posestva v Furlaniji⁸ v zastavo.

V vzhodnih Alpah pa so zadeli Toskanci na močne in stare židovske naselbine, katerih vpliv v gospodarskem življenju so mogli izpodrinuti v drugi polovici 13. stoletja v Tirolski, Koroški in Kranjski, ki jih je združil l. 1286. po padcu kralja Otokarja Češkega M a j n h a r d Tirolski (1258 do 1295).⁹

Posebno živahno je delovala tu florentinska trgovska družba F r e s c o b a l d i -jev, s katero je stopil deželni knez v trajno poslovno zvezo. Frescobaldiji so izvirali iz podeželskega toskanskega plemstva, ki se je preselilo v Florenco in imelo svoje hiše ob Ponte san Trinità, ki so ga sami zgradili.

»Societas Frescobaldorum« je štela 5—10 družabnikov. Prestopila je ozko mejo »fraterna societas« bratov, ki po očetovi smrti tržita s skupnim

premoženjem. Radi političnega nasprotja sta se razdružila brata Berto in Lambertucij ter ustanovila samostojni, nasprotujoči si trgovski družbi.¹¹ Za naše kraje pride v poštev le »societas Lambertucii«, ki je pritegnila brata Ivana in celo vrsto nesorodnikov ter s tem utemeljila »c o m p a n i a«, v kateri je več družabnikov udeleženih z glavnico in delom, pa vsi nerazdelno in neomejeno jamčijo za obveznosti družbe. Po tem solidarnem jamstvu se je razlikovala »compagnia«¹² celinskih mest Italije od trgovskih družb »commenda, rogadia, entega« in dr., ki so se razvile v primorskih mestih Italije in Dalmacije ter so znane tudi v genovskih naselbinah v bolgarskih mestih ob Črnem morju. Vse te oblike so poznale že omejeno jamstvo družabnika.

Veliko število družabnikov »compagnia« je omogočalo, da je bil družbin interes zastopan istočasno na najrazličnejših krajih, kjer so delovali družabniki v lastno, s tem pa tudi v družbino korist. Le v manj pomembnih trgovskih naselbinah srečamo podrejene uslužbence.

Družba Frescobaldijev je imela trgovske posle s papeževu kurijo, za katero je pobirala križarsko desetino v nadškofijah Salzburg, Mainz in Trier. Uveljavili so se tudi v Neaplju, na Francoskem in Angleškem.¹³ V Padovi so imeli močno trgovsko podružnico. Majnhard II. jim je dovolil otvoriti faktorijo v Griesu pri Boznu na Tirolskem. L. 1299 pa je Kurzij Forensis iz florentinske rodbine Donati, kot zastopnik družbe Frescobaldijev, prejel privilegij banke za posojila na zastavo v Slovenjem Gradcu.¹⁴ Ob koncu 13. stoletja so skušali združiti Frescobaldiji večino takih bank v deželah Majnharda II. in njegovih sinov v rokah od njih odvisne družbe, vendar zaman. L. 1303 so izginili Frescobaldiji na Tirolskem. Na Angleškem so utrpeli v spekulaciji z volno take izgube, da sta pobegnila oba družbina zastopnika, za katere je izdal angleški kralj Edvard II. zaporno povelje. L. 1311 so pregnali del rodbine Frescobaldijev tudi iz Florence.¹⁵

Manjšo trgovsko družbo sta tvorila brata Feo in Nikolaj, sinova Bracina de Janzolo iz Florence, ki sta prejela od vojvode Otona I. 1299 triletni privilegij za banki v Ljubljani in Kamniku.¹⁶ L. 1302 je bil Feju podaljšan privilegij za ljubljansko banko.¹⁷

Toskanska trgovska naselbina je nastala baje l. 1307 tudi pri Škofji Loki, vendar te Battistellijeve¹⁸ vesti ne morem kritično presoditi.

Kmalu nato je zavzela na Kranjskem vodilno mesto trgovska družba Nikolaja in Jakoba »porgariorum de Laybaco«.¹⁹ Že naziv »porger«, ki znači isto, kar »prestator, usurarius«, kaže, da so se bavili s kreditnimi posli.

Prepotrebna kritična zgodovina Ljubljane nam bo šele pokazala gospodarski in pravni nastoj mesta ter razčlenila elemente, iz katerih se je razvilo njeno meščanstvo, zlasti patricijske rodbine. Med temi so igrali odlično vlogo Porgarji, ki so se bržkone priselili iz Furlanije.²⁰ Iz ohranjenega listinskega gradiva sledi, da sta obstajali dve panogi Porgarjev: Nikolaj z bratom Weriandom in Jakob Porgar. Weriand nastopa v dobi 1271 do 1291,²¹ Nikolaj od 1280 do 1323,²² Jakob pa od 1312 do 1358.²³

Weriand je imel »iure feudi« štiri kmetije ob Gradaščici na levem bregu Ljubljance in jih je odstopil l. 1271²⁴ nemški komendi v Ljubljani; isti je izročil brat Nikolaj l. 1280²⁵ kot »donatio pro anima« za pokojno soprogo Konstancijo štiri njive pred Gradiščem ter prejel v dosmrtni užitek troje drugih njiv. Še l. 1339²⁶ se omenja ena izmed njiv, ki jih je nekdanj imela »die porgerin«.

Nikolajev sin Leonard²⁷ se pojavlja v gradivu prvič l. 1307 ob važni pogodbi občine ljubljanskih meščanov z nemško komendo zaradi zidanja in straženja mestnega obzidja. Ni pa nadaljeval trgovske družbe

po očetovi smrti z Jakobom Porgarjem oziroma z njegovim sinom Francem. Omenja se pogosto, zlasti v listinah nemške komende v Ljubljani in samostana Bistre do 1344. Leonardova soproga J e r a²⁸ je podarila l. 1341 župni cerkvi sv. Jurija v Ložu eno kmetijo v Novi vasi za vzdrževanje večne luči (kot luminarijsko cerkveno posest) in obvezala svoje podložnike na loških in cerkniških posestvih, da vsako leto ob cerkvenem prazniku dajo loški župniji 3 oglejske beliče. Nikolajeva hči I r e m g a r t se je poročila s plemičem Merklom iz Iga (der Iger). Imela je hči M a r j e t o. L. 1326²⁹ je podarila samostanu v Mekinjah šest kmetij v Bukovici.

Posebno visoko se je povzpел J a k o b Porgar. Henrik Koroški je podelil njemu in sinu Francu v pravi fevd grad Goričane z določenim dohodkom od zavetništva v Škofji Loki, dalje ribarsko pravico na Sori, ribiče v Svetju in ostale pritikline.³⁰ Enako je dobil v fevd več kmetij v Kozarjih (Geiselmansdorf) in na Dobravi (Hard).³¹ Ostro osvetljuje razmere listina od 23. aprila 1321,³² ki se v nji imenuje Jakob Porgar »Phleger des Landes dacz Chrayn«. Dokazuje, da je deželni knez v finančni stiski tudi na Kranjskem kakor drugod, na pr. na Tirolskem, Francoskem,³³ prepustil svojemu bankirju upravo dežele.

Jakobov sin F r a n c je podaril l. 1322 svoji ženi Katarini iz Mengša (Maingospurch) v jutrnjo 20 kmetij in en mlin, ki jih je prejel od svojega očeta.³⁴

V kakem odnošaju so stali do naštetih Porgarjev ljubljanski meščani »L u b e t z e porgarius«³⁵ (1295), »Vitalis der Porger« (1350—1353) in »G r ö s s l e i n der Porger« (1362),³⁶ mi ni znano.

Trgovska družba ljubljanskih Porgarjev je stala v trajni poslovni zvezi predvsem s koroško-tirolskimi in goriškimi deželnimi knezi, s kraljem Henrikom Korčskim, sinom Majnharda II. Tirolskega, z goriškima grofoma Albertom in Henrikom; po smrti poslednjega (1323) z vdovo Beatriko in njenim sinom Ivanom Henrikom; dalje z oglejskim patriarhom Paganom della Torre, z Ortenburžani, z nemško komendo v Ljubljani, samostani Bistrom in Stično, z domačim plemstvom na pr. Kolovškimi (Gerlochstein), Krajeki (v. Kreyg) in Jeterbenki (Hertenberg).

Za izvršitev poslov v Italiji so se zlasti družili s Florentincem L a p u c i j e m, sinom Papirija, ki je bival v Čedadu, in z Albertinom iz Urbina v Markah.³⁷ V Čedadu so imeli ljubljanski Porgarji lastno hišo in močno podružnico, ki sta jo vodila družbina agenta Jakob in Ropret iz Pušje vasi (Venezona).³⁸

Radi svoje nesrečne italijanske politike, zlasti radi borbe proti Padovi,³⁹ in slabega gospodarstva vobče, je iskal Henrik Koroški, ki je bil pravo nasprotje svojega skrbnega očeta, vedno večja posojila pri svojih bankirjih. Tudi sredstva ljubljanskih Porgarjev so se izčrpala. Že l. 1323³⁸ so prišli včasne denarne težkoče. Ko pa Jakob Porgar ni mogel poravnati Giampolinu iz Vidma svojega deleža na dolgu v znesku 550 mark srebra, so poroku na dražbi prodali imovino.⁴⁰

Propadanje ljubljanskih Porgarjev je izviralo predvsem iz poslovnih nesreč, bilo pa je tudi v zvezi z odločnim nastopom cerkvenih krogov zoper oderuštvo.⁴¹ Cerkevno stališče glede obrestnih poslov je prišlo prav v statutih sinode v Vienne (1311) do najkrepkejšega izraza. Vsaka odmena, katera se je zahtevala pri posojilu preko izposojene denarne vsote, je veljala kot oderuštvo, ki je bilo najstrožje prepovedano kristjanom. Zato so prešli denarni posli tudi pri nas bolj in bolj na žide.

Namesto Porgarjev so stopili sedaj č e d a d s k i in goriški židje,²⁴ ki so posojevali denar Henriku Koroškemu. Jakob Porgar jim je moral spomladi l. 1327⁴² po naročilu deželnega kneza nakazati dohodke iz ljubljanskega urada. Še istega leta je dovolil Henrik Koroški trgovski družbi:

Manuelu, sinu Bonfanta, magistru Bonaventuri zdravniku, sinu pok. magistra Jakoba zdravnika, Aronu, Pilgrimu, Jakobu in Bonaventuri, sinovoma Jeremije, da so se preselili iz Čedadada oziroma Gorice v Ljubljano in prevzeli ondoto banko za posojila na zastavo.⁴⁴ Ko so omenjeni židje odpustili deželnemu knezu škodo, ki so jo radi njega utrpeli v Pušji vasi (Venzona),⁴⁵ jih je nagradil z novimi predpraviciami.⁴⁶ Delokrog ljubljanskih židovskih bankirjev je hitro naraščal do l. 1335; med svojimi strankami so šteli Celjane, Turjačane, gospode iz Mengša⁴⁷ i. dr.

Ko so pa združili Habsburžani po smrti Henrika Koroškega Kranjsko in Koroško s Štajersko, je prenehala banka za posojila proti zastavi v Ljubljani⁴⁸ kot deželnoknežji regal. S tem je bila tudi ukinjena izključna pravica do denarnih poslov, ki so bili zvezani z bančno koncesijo. Zdaj ni mogla več tekmovati mala židovska naselbina v Ljubljani⁴⁹ s starimi, močnimi židovskimi središči v Celju,⁵⁰ Slovenjem Gradcu,⁵¹ Ptuju,⁵² Radgoni⁵³ in Mariboru.⁵⁴ Zato tudi ni ohranila Ljubljana lastnega židovskega sodišča, ki ga je dovolil Henrik Koroški čedadskim židom ob preselitvi v Ljubljano.⁵⁵

Židje so se udejstvovali navadno posamično, večkrat zakonca skupno. Svoj promet so znali spretno povečati tako, da so izvršeni denarni posel čez nekaj časa prenesli na drugega, bogatejšega žida.⁵⁶ Ugledna je bila zlasti »fraterna societates«
bratov Muša iz Maribora in Kadšima iz Celja, sinov Schebleina iz Celja, ki sta se razdružila kmalu po polomu l. 1367.⁵⁷ Pri večjih, zelo plodonosnih podjetjih pa srečamo združitev več oseb v obliki priložnostne družbe.⁵⁸

Od srede 15. stoletja dalje so se posluževali židovskih posojevalcev predvsem meščani in kmetje, v manjši meri plemstvo in duhovščina. Pripravljala se je polagoma gospodarska osamosvojitve domačih krogov. Uveljavljala se je nazor, da je odmena za dano posojilo »sub titulo damni emergentis et lucri cessantis«
dopustna tudi za kristjane. Pojavili pa so se tudi novi tekmeči, zlasti gornjenemške trgovske družbe, katerih vplivu in delovanju pri nas bo treba posvetiti posebno studijo. Znamenje osamosvojitve je bila zahteva deželnih stanov, da dovoli vladar izgnati žide (l. 1496 oziroma 1515).⁵⁹

Posli opisanih bančnih družb so bili zlasti: 1. menjava novcev (valut) in trgovina z žlahtnimi kovinami; 2. depozitni in kontokorentni posli; 3. kovanje denarja; 4. posojevanje denarja z raznimi vrstami zavarovanja, zlasti 5. lombardni posel. Uporabo menic pri nas nameravam opisati posebej.

Radi številnih vrst in pogostne obnove novcev je bilo menjavanje denarja eno glavnih opravil bankirjev. Ko so dali sredi 13. stoletja Florentinci v promet svoj odlični zlatnik, je nastopilo silno povpraševanje po zlatu in s tem naraščanje cen te žlahtne kovine v južni Evropi. Ker pa je ostalo onstran Alp v Nemčiji in pri nas še staro razmerje med zlatom in srebrom 1 : 8, dočim je v Italiji rastlo od 1 : 10 do 1 : 14 v začetku 14. stoletja, je obstojala prilika za spekulacijo, ki sta jo vršila s pomočjo Frescobaldijev Majnhard II. in Oton. Dala sta sistematično po trgovcih nakupovati zlato, ga zbirala v svoji zakladnici, vodila o njem posebno knjigo ter ga izročala v večjih količinah zastopniku družbe Frescobaldijev v prodajo na italijanskih tržiščih.⁶⁰ Pri denarnih poslih se navajajo tudi novci iz kamniške kovnice.⁶¹

Posiljke zlata so se obračunavale tudi v Florenci na sedežu družbe. Tam so izstavili o prevzetih ali prodanih količinah zlata posebna potrdila,⁶² v katerih so ugotovili protivrednost v kurantnem novcu t. zv. »depositum seu accomanditia«. Iz takih vlog se je razvil tekoči račun oziroma udeležba tihega družabnika. V Italiji je bilo ob koncu 13. stoletja spreje-

manje vlog s fiksnim obrestovanjem ali z udeležbo pri poslovnem dobičku zelo običajno. Na ta način se je tudi povečala glavnica družbe, vendar razmerje med lastnimi in tujimi denarnimi sredstvi pogosto ni bilo pravilno ter je vedlo v mnogih primerih do bančnega poloma.⁶³

Potrčila družbe Frescobaldijev o znesku, ki se je računal v dobro, so imela obliko »instrumentum guarentigiatum« ali »confessionatum«.⁶⁴ Za znesek so jamčili vsi družabniki z vso svojo imovino nerazdelno. Obljubili so popolno varnost vloge tudi za primer požara, brodoloma, tatvine, nasilja, celo za naključje. Trgovska družba se je odrekla vsem pravnim prigovorom in sredstvom, ki bi mogla zavirati točno izpolnitev plačilne obveznosti. Obenem so predvideli »stipulatio duplae« t. j. obveznost, plačati ob neizpolnitvi kazen v znesku dvojne vloge. Upnik je bil zlasti upravičen poseči po dolžnikovem imetju brez sodne intervencije. Poslednja določba je bila posebno važna, ker je iz »instrumentum guarentigiatum« nastala v naših krajih po mnenju M. Dolenca⁶⁵ znana klavzula »des Landschadenbundes«.

Iz svojega računa pri banki Frescobaldijev so vršili tirolski deželni knezi številna izplačila. Z denarjem so razpolagali potom nakaznic, zlasti z menicami. Pošiljali so svoje zastopnike v glavne podružnice, vendar je veljalo načelo, da se mora plačati vlagatelju, kjerkoli bi se nahajal kak družbin agent.

Iz ohranjenih spisov v računskih knjigah koroško-tirolskih deželnih knezov posnamemo, da so plačevali Frescobaldiji različne dobave blaga za dvor na pr. fine tkanine, drago kamenje, nakit, inozemska vina, južno sadje i. dr.⁶⁶ Značilno je izplačilo Kurzija Forensis iz l. 1296⁶⁷ kardinalom in drugim uglednim osebam pri papeževi kuriji »pro absolute domini Meinhardi«, ki je bil cerkveno izobčen.

Patriarh Pagano je imel svoj »depositum« pri družbi Porgarjev,⁶⁸ vendar ni razvidno, na podlagi kakega pravnega posla je nastal.

Ker deželni knezi niso imeli osrednje finančne blagajne, v kateri bi se stekali vsi njihovi denarni dohodki, so se posluževali pogosto svojih bankirjev, da so obračunavali z upravitelji deželno-knežje imovine, z deželnim pisarjem ali vicedomom in plačevali upnike deželnega kneza. Tako je l. 1328⁶⁹ obračunaval Jakob Porgar po naročilu Henrika Koroškega z oskrbnikom laškega urada o grajski straži (Burghut) gradov Zibnik, Freudenek in Klausenstein pri Zidanem mostu ter o materialnih izdatkih o priliki gradnje nove utrdbe v Laškem.

Bankir, ki je pri njem vlagatelj naložil svoj denar, je bil tudi dolžan prevzeti poročstvo za vlagateljeve obveznosti. Ko je obljubil patriarh Pagano l. 1320⁷⁰ svoji nečakinji Belingeriji, zaročenki Majnharda, grofa Ortenburškega, doto 800 mark sold., je prevzel Jakob Porgar iz Ljubljane poročstvo, da bo polovica te vsote izplačana ob koncu prvega leta, ko vzame Majnhard Belingerijo v zakon.

Ljubljanski Porgarji so prevzeli tudi kovanje denarja za patriarha Pagana.⁷¹ V oglejskem patriarhatu ni obstojala stalna privilegirana korporacija kovalcev denarja t. zv. »Münzer Hausgenossen«,⁷² kakor v Nemčiji ter v alpskih deželah, marveč je izročil deželni knez izdelovanje novcev različnim tujim podjetnikom ali pa dal kovati denar v Benetkah ali Florenci. Ob obnovi novcev l. 1321 so finansirali to podjetje ljubljanski Porgarji, ki so se zvezali s Florentincem Lapucijem in Albertinom iz Urbina. V pogodbi s patriarhom so dogovorili težo, zmes, odstot (remedij) in kovni dobiček za deželnega kneza, ki je takrat pričel občutno zmanjševati čistino novca. Za tehnično izvedbo kovanja se pa Porgarji niso zanimali. Lapucij je kot »magister monetae« prevzel nakup žlahtne kovine in kovanje v Ogleju. Ko je bil l. 1322 izgotovljeni denar preizkušen in odobren od patriarhovega za-

stopnika vpricho odposlancev Čedadu in Vidma, je pričelo razpošiljanje in zamenjavanje novca, ki je potem krožil do l. 1330.⁷³

Ali so bili Porgarji udeleženi pri domačih kovnicah denarja, zlasti v Slovenjem Gradcu v dobi 1307—1311,⁷⁴ mi ni znano.

Važen posel naših bančnih družb je bil posojevanje denarja, zlasti deželnim knezom. S tem stoji v zvezi z a k u p tirolskih, goriških in furlanskih carin, mitnin in pristojbin za spremstvo trgovcev, njih blaga in tovarne živine.⁷⁵

Po dogovorih iz l. 1271 in 1308 so bile carine na Tirolskem in Goriškem obema panogama deželnih knezov skupne. Za Majnharda II. pa goriški grof ni razpolagal s tirolskimi carinami, ker je tirolski grof odkupil delež svojega brata. Pod Otonom in Henrikom Koroškim so postale oddaje v zakup vedno pogostnejše in so prešle skoraj neopaženo v z a s t a v i t v e. Takrat je znašal delež vsakega goriškega grofa le četrtno tirolskih carin in mitnin.⁷⁶ L. 1321 so prejeli ljubljanski Porgarji v zakup četrtno grofa Alberta pri mitnicah na Brennerski cesti v Luegu na Brennerju, an der Töll pri Meranu in v Passeierju ob prelazu Jaufen.⁷⁷ Naslednjega leta so dobili Porgarji še četrtno grofa Henrika pri istih mitnicah, vendar niso obdržali teh daljnih zakupov. Četrtno carine in mitnine v Töllu in Passeierju je prevzel Franc de Gereut, sodnik v Passeierju,⁷⁸ četrtno carine v Luegu pa l. 1327⁷⁹ čedadaska židovska družba, ki jo je že drugo leto oddala za 300 mark ver. meranskemu meščanu Engelmanu Austrenchu.⁸⁰ Delež grofa Henrika je po njegovi smrti l. 1323 zastavila vdova Beatrika Grifu iz Creteža (Reutenberg), nato pa Galvanu iz Maniaga in Arteziju de Rubeis iz Florence.⁸¹

Ljubljanski Porgarji so prejeli nekaj časa tudi v zakup mitnico v Klužah (Chiusa)⁸² s pravico nabiranja smole v ondotnih gozdovih (jus picis montium) in carino v Latisani v Furlaniji ter v Lokvi, Rupi in Peči⁸³ na Krasu. Za njimi jih je deloma prevzela ljubljanska židovska družba, ki je imela v zakupu mitnino in spremstveno pristojbino v Latisani ter carino v Pušji vasi (Venzone).⁸⁴ Henrik Koroški jim je odstopil za 11 let dohodke od spremstvene pristojbine v Lienzu, Oberdrauburgu in Spittalu na Koroškem, ki so jih l. 1340 prodali ljubljanski židje dalje nekemu Italijanu.⁸⁵ Grof Ivan Henrik Goriški jim je zastavil tudi del plače (salarium) tržaškega podestā in čedadskega generalnega kapitana.⁸⁶

Florentinec Lapucij, družabnik Porgarjev, je imel od goriškega grofa Henrika v zakupu mitnino in užitnino v Mestre.⁸⁷

Zakupnik je moral plačati določeno zakupnino, navadno v obrokih, včasih tudi neko vsoto na račun. Ker je bil donos carine odvisen od raznih činiteljev, zlasti od vojne, represalij, roparskih napadov in sličnega motenja prometa, se je predvidevalo za ta primer znižanje zakupnine ali pa podaljšanje zakupne dobe, dokler ni dosegel zakupnik zaželenega kritja. Obračunavanje tirolskih četrtin carine in mitnine se je moralo vršiti potom družbinih zastopnikov, ki so nadzirali računovodstvo carinarn in mitnic. Da tirolski grofje niso dolgo trpeli razpolaganja goriških deželnih knezov z njihovimi carinami, dokazuje dejstvo, da je mislila grofica Beatrika pri oddaji v zakup tudi na primer, ko bi bil zakupnik odstavljen od mitnin in carin po tirolskih deželnih knezih.⁸⁸ Zato so pa ljubljanski Porgarji kmalu prodali svoje tirolske deleže domačinom, kar je deželni knez-zakupodavec potrdil.

Poleg stvarnega zavarovanja posojila v obliki zastavitve nepremičnin in dohodkov so uporabljali dolžniki zlasti osebno p o r o š t v o.⁸⁹ Poroki so prevzeli jamstvo, da bo dolžnik vestno izpolnil svoje obveznosti. Ker so pa imeli porčki polčraj glavnega in ne le subsidiarnega plačnika kakor v Justinijanovem pravu, je smel izterjati upnik dolžno vsoto od dolžnika ali

poroka. Pri več porokih tudi ni obstojal kak beneficium divisionis. Zato je moral izposojevalec zagotoviti poroku povračilo škode, ki bi jo utrpel radi poročstva (relatio indemnitas).

Starejše vrste zavarovanja, kakor zastavitve v časti in zvestobe ter samozastava ali samoporoštvo v obliki t. zv. obstagium⁹⁰ srečamo večinoma poleg porokov, ker so izgubile svoj prvotni pomen. Prva oblika, ki se je razvila v 13. stoletju iz simbolične vadiacije, sploh ni nudila upniku potrebne varnosti. Dovoljevala mu je, da osebo, ki ni izpolnila dane obljube, sramoti z besedo in sliko. Uporaba t. zv. obstagium (Einlager) je bila v zadolžnicah plemstva iz 14. stoletja tudi pri nas precej pogostna. Dolžnik, ki ni plačal ob dospelosti svojega dolga, je moral priti sam, pozneje poslati svoje namestnike na določen kraj, zlasti v kako gostilno. Tam so ostale osebe toliko časa, dokler ni dolžnik poravnal dolga. Seveda v naših listinah ni več sledov o prvotnem bistvu te institucije kot zastavitve dolžnikovega telesa. Šlo je le za sredstvo, s katerim so izvajali na dolžnika pritisk, da čimprej poplača, ker bi radi potrošnje poslanih oseb dolg s pripadki še bolj narastel. V italijanskem pravnem območju so skušali to nemško-pravno uredbo izriniti že v 14. stoletju. Furlanski parlament je ukinil l. 1344 veljavnost posojilne pogodbe s pogojem »quod debitor intret hospitium«.⁹¹

V dobi, ko so prešli denarni posli pri nas v roke židovskih bankirjev, si je upnik rad izgovoril pravico, da ob dospelosti neplačan dolg »hincz den juden«,⁹² t. j. na dolžnikov račun pri židu izposodi na obresti.

Kot poseben posel so izoblikovali italijanski bankirji, združeni pod skupnim nazivom »Lombardov«, posojevanje denarja proti ročni zastavi (= lombardni posel).⁹³ V dobi gospodarskega povzdiga 13. in 14. stoletja, ko je nastala velika potreba kredita pri deželnih knezih, mestih, trgovcih in obrtnikih, so spoznali in izkoristili florentinski trgovci velik pomen lombardnega posla ter ustanovili z dovoljenjem deželnega kneza posebne banke za posojila proti ročni zastavi (casanae, Lehenhaus)⁹⁴ tudi pri nas.

Koncesijska listina deželnega kneza je določala pravni položaj imetnika banke-zastavljalnice. Za dopustitev poslovanja je plačeval letno redno pristojbino (pensio cazanae),⁹⁵ ki je bila podobna zakupnini. Ker pa je bila doba podelitve kratka (do 5 let), je moral zaprositi za podaljšanje koncesije in ob taki priliki položiti posebno pristojbino »pro honorantia«.⁹⁶ Višina letne pristojbine se je ravnala po donosu posamezne banke. V slovenskih mestih je znašala povsod po 10 mark letno, kar odgovarja bankam s srednjevelikim prometom na Tirolskem in v Furlaniji.⁹⁷

S podelitveno listino je prejel bankir v določenem okolišu izključno pravico posojevati proti ročni zastavi na obresti. O poslovanju naših bank bi bili podrobno poučeni, ako bi ostale ohranjene trgovske knjige. V računskih knjigah goriško-tirolskih grofov srečamo za Henrika Koroškega pogostne zastavitve nakita, posode i. sl.⁹⁸ Naših bank pa se je najbrž posluževalo zlasti plemstvo in meščanstvo. Kot zastavni predmet je prišlo v poštev tudi vino, ki ga je moral izposojevalec unovčiti, ako je zapadlo. Zato so ohranili židje kljub protestu meščanskih krogov pravico do trgovine z vinom.⁹⁸

Pravna vsebina privilegijev za banke-zastavljalnice na Francoskem, v zapadni Nemčiji, na Tirolskem, Kranjskem, v Istri in drugod kaže izredno podobnost, ki dokazuje obstoj enotnega mednarodnega prava izposojevalcev denarja.⁹⁹

Posebnosti so obstojale: 1. v pravicah imetnika banke in njegovi podsojnosti; 2. v določbah o višini obresti; 3. v dokazni moči zapisov in listin ter pričevanja bankirja; 4. v izvršilni pro-

daji zastavnih predmetov; 5. v lastninski tožbi, ki jo je mogel naperiti glede zastavnega predmeta samo zastavljalec.

1. Osebná svoboda bankirja-tujca ni bila omejena. Pristojbina za koncesijo banke je pomenila obenem zaščitnino samo pri židih. Bankir in njegovo osebo je uživalo posebno deželnoknežjo zaščito. Kakor domači trgovec se je smel tuji bankir svobodno kretati in tržiti po deželi. Židovski bankir se je smel držati svojih verskih predpisov glede hrane, bogoslužja, šole in pokopališča. V civilnih in kazenskih zadevah niso spadali italijanski bankirji pred deželskega sodnika, marveč pred namestnika deželnega kneza. Žide so tožili pred posebnim sodiščem za žide, ki je imelo na Kranjskem dva, v Mariboru štiri prisednike. Vsako sodišče, do katerega se je obrnil bankir, je moralo nuditi najhitreje in v najkrajšem postopku pravno zaščito (sine strepitu et figura iudicii).

Pri poslovanju niso plačevali dajatev in davkov. Za trgovske obveznosti bančne družbe so odgovarjali vsi člani. Ako pa je izvršil eden izmed družabnikov kako kaznivo dejanje, se ni smela zapleniti imovina družbe; izvesti je bilo treba najprej razdružitev in ugotoviti storilčev delež, ki je zapadel. O višini deležev je veljalo pričevanje družabnikov.

Deželni knez je dovolil svobodno razpolaganje z imovino »inter vivos et mortis causa«. Potrdil je veljavnost njihovih oporok. Ako pa so umrli brez poslednje volje, je pripadla zapuščina zakonitim dedičem. S tem se je odrekel deželni knez stari pravici, poseči po tujčevi zapuščini (jus albinagii).

Nihče ni smel v bankirjevi hiši staviti za zastavni predmet višje ponudbe. Radi pogostne obnove denarja je veljalo, da mora izposojevalec dobiti isto denarno vrednost nazaj, kakor jo je dal. Sicer pa se je moralo redno plačati v isti vrsti denarja, kakor je bil posojen. Represalije ali samolastna rubežen ni bila dopustna. Deželnoknežji moratorij za dolgove kake osebe ni veljal za bankirjeve terjatve. V poslovanje bankirja se tudi uradniki deželnega kneza niso smeli vmešavati in ga primorati k prisilnemu posojilu.

Ko je prenehala koncesijska doba, je imel bankir pravico, da v določenem roku dovrši tekoče posle ali pa prepusti preostale zastavne predmete svojemu nasledniku.

2. Obrestna mera je bila redno določena, za domačine nižja na pr. na Kranjskem $43\frac{1}{3}\%$, za tujce višja $86\frac{2}{3}\%$. Domačin ni smel zastavljati predmetov, ki so bili last tujcev, da bi s tem dosegel nižjo obrestno mero. Komur je zaračunal bankir višjo obrestno mero, kakor pa je bila dopustna, se je moral pritožiti v določenem roku, sicer bi se ne upoštevala kršitev predpisov.

V zadolžnicah židov pogosto sploh ni določb o obrestovanju. Večkrat vsebujejo opombo, da je posojilo dano »an gesüch« (= brez obresti) do dneva dospelosti, ko je izročiti tudi primeren zastaven predmet. Ker pa je bilo možno izgovoriti si vrnitev višje vsote kakor je bila dana, je nepravilna sodba,¹⁰⁰ da so bila židovska posojila do dospelosti pretežno brezobrestna. Od dneva dospelosti pa so tekle tudi obrestne obresti.

Da se olajša dokaz škode, ki bi jo utrpel upnik radi zamude v izpolnitvi, se mu je prepustilo pričevanje o tem »credere de damnis et expensis simpliciter verbo creditoris« (= »welchen schaden sew nement, den si pey irn trewn sagent, den schullen wir in genzeleich gelten an chlag und an alle widerred«).¹⁰¹ Isti pomen »schaden« = škoda, ki nastane, če se dolg ne poplača, tiči v klavzuli »Landschadenbund«, katera se je razvila po izgonu židov najbrže na Štajerskem z recepcijo kanonsko-rimskega prava.¹⁰²

3. Zapisi, zlasti poslovne knjige in bankirjeva izjava pod prisego so imeli posebno dokazno moč, v kolikor so se tikali zastavljavnih poslov, zlasti velikosti posojila in zastavne dobe. Protidokaz z dvema nesumljivima

pričama je bil dopusten. Končni obračun z ljubljanskim bankirjem se ni dal več ovreči (endhafft raittung).¹⁰³

4. Izročeni zastavni predmet je služil pravdno-pravno kot dokazilo za obstoj dolga. Izvršilna prodaja zastavnih predmetov pa je bila redno izvensodna. Taka je bila italijanskemu pravu že dolgo znana na podlagi pogodbene klavzule. Ako je bankir opomnil dolžnika, so zapadli zastavni predmeti preje kakor brez opomina. Nekaj dni je imel zastavljalec še pravico, da reši svoje stvari. Po poteku pol do 1 leta pa se je smela vršiti prodaja tudi brez opomina zastavnega dolžnika. Nameravano razprodajo je bilo treba navadno trikrat razglasiti po mestnem sodnem biriču. Ni pa bilo dopustno, da bi bankir po določenem roku obdržal zastavni predmet na račun glavnice in obresti (lex commissoria).

Ako so bile obresti in pristojbine v redu plačane, je sledilo podaljšanje zastavitvene dobe tudi preko enega leta.

5. Bistvena določba bančnih privilegijev je bila zlasti, da imetnik banke ni bil dolžan, »nulli personae de pignoribus obligatis, nisi ei, qui obligaverit, respondere«. Lastninsko tožbo je mogel torej uveljaviti le zastavljalec, ne pa druga oseba. Tudi tej določbi slično srečamo v italijanskem trgovskem pravu, ki je predpisovalo, da je premičnino izročiti lastniku le proti plačilu kupnine, ako zatrjuje kupec pod prisego svojo »bona fides«.

Bankir ni bil dolžen vrniti lastniku izgubljenega, ukradenega ali poneverjenega predmeta, ki je bil pri njem zastavljen. Židovski privilegiji 15. stoletja pa so poznali v tem pogledu že nekatere omejitve, ker so izvzeli posvečene in blagoslovljene stvari. V primeru zastavitve takega predmeta bi izgubil bankir svoj denar, ki bi ga posodil nanj. Modernemu pravu se bolj in bolj približuje določilo, ki je obvezalo bankirja, da izroči ukradeni zastavni predmet lastniku proti plačilu glavnice in obresti.

Bankir je bil dolžen varovati zastavne predmete »bona fide et sine fraude«. Ako so mu uničili zastavni predmet miši ali molji oziroma je propadel radi tatvine, ropa ali požara, ni bil več dolžen vrniti zastavnega predmeta, izgubil pa je tudi svojo terjatev.

Določbe prava posojevalcev denarja niso izgubile svojega praktičnega pomena do danes. Bistvo teh privilegijev o zastavni pravici na zastavljenem predmetu, o izvensodni prodaji in omejitvi lastninske tožbe so prevzeli dobrodelni zavodi »montes pietatis«,¹⁰⁴ ki so nastali ob koncu srednjega veka v Italiji. Nudili so posojila proti zastavitvi premičnin in računali le neznatne obresti za kritje upravnih stroškov. Od 16. stoletja dalje nastopajo tudi v našem Primorju, v Trstu, Istri in na otokih. Ustanovila so jih mesta Koper (1550), Piran (1634), Trst (1641), Rovinj (1772), Krk (1782) in dr.¹⁰⁵ Sledile so oblastveno koncesijonirane ali od mestnih občin upravljane zastavljalnice 18. in 19. stoletja (Celovec 1768, Ljubljana 1835).¹⁰⁶ Smernice starega prava Lombardov so bile uzakonjene v avstrijskem zakonu z dne 23. marca 1885 drž. z. št. 48 in izvršilni naredbi z dne 24. aprila 1885. V velikem obsegu so oživele v zakonodaji naše kraljevine: v privilegijih državne Hipotekarne, Agrarne in Narodne banke, poštne hranilnice ter oblastnih in krajevnih zadrug za poljedelski kredit.¹⁰⁷

Résumé.

Banken und Bankiere in den Städten des mittelalterlichen Sloveniens.

Unser Recht der mittelalterlichen Stadtfreiheiten kennt keine enge Verbindung mit dem Handelsrechte, welches sich stark unter fremden Einflüsse entfaltete. Vor allem gilt dies für die Bankgeschäfte, welche die Kaufleute Nord- und Mittelitaliens zu solcher Höhe ausbildeten, daß Gino Masi die

Bankgesellschaften in Florenz als Haupttriebfedern der äusseren und inneren Politik der Stadtrepublik darstellen konnte.

Die Florentiner waren jenseits der Alpen in Frankreich, England, Böhmen, Polen, in kroatischen und serbischen Ländern äusserst vielseitig tätig. Im Patriarchat Aquileia beteiligen sich die Welthandelshäuser der Scala-Mozzi, Bardi und Peruzzi beim Einsammeln und Versenden verschiedener Abgaben für den päpstlichen Stuhl, als Münzer, Pächter u. dgl. Die Gesellschaft der Bardi erhielt unter Anderem im 14. Jahrhundert vom Patriarchen Bertrand die Gastaldie Tolmin als Pfand.

In den Ostalpen trafen aber die Toskaner auf alte Judenniederlassungen, denen gegenüber sie sich in Tirol, Kärnten und Krain im Zeitalter Meinhards II., Grafen von Tirol bewährten. Der Landesfürst selbst trat in lebhafteste Geschäftsverbindungen mit dem Handelshause Frescobaldi. Es bestanden damals infolge politischer Gegensätze zwei Gesellschaften Frescobaldi, des Berto und Lambertucius. Letzterer gehörte auch Cursius Forensis aus der Florentiner Familie Donati an, welcher namens der Gesellschaft 1299 die Pfandleihbank in Slovenj Gradec eröffnete. Einer kleineren Gesellschaft gehörten die Brüder Feo und Nikolaus, Söhne des Bracinus de Janzolo aus Florenz an, welche gleichzeitig Pfandleihanstalten in Ljubljana und Kamnik gründeten. Über die Handelsniederlassung der Toskaner bei Škofja Loka 1307 fehlen noch Details. Wichtiger war die Gesellschaft der Porger, Nikolaus, Werian und Jakob aus Ljubljana. Die Patrizierfamilien sind wahrscheinlich aus Friaul eingewandert und erwarben bedeutenden Grundbesitz. Aus den Quellen treten uns hervor: Nikolaus' Sohn Lienhart, seine Gemahlin Gertrud, Schwester Irmgart, Gemahl Merkl der Jger, deren Tochter Margarete. Besonders tat sich Jakob hervor. Er erhielt bedeutenden Lehenbesitz und wurde »Pfleger in dem Land zu Krain.« Sein Sohn Franz vermählte sich mit Katharine von Mannsburg. Gesellschafter der Porger waren der Florentiner Lapucius, Sohn des Papirius und Albertinus aus Urbino.

Seit dem Niedergange der Gesellschaft der Porger treten an ihre Stelle jüdische Bankiere aus Cividale, welche nach Ljubljana übersiedeln und die dortige Pfandleihbank bis 1335 weiterführen. Dann hörte die ausschließliche Berechtigung zu Bankgeschäften für die Bankinhaber auf. In Geldgeschäften gewannen auch in Krain die alten Judenniederlassungen in Celje, Ptuj, Maribor und Radgona den Vorrang. Nur langsam setzte die Verselbständigung der einheimischen Kaufleute ein, als neue Konkurrenten traten die oberdeutschen Handelsgesellschaften auf, welche eine selbständige Studie verdienen.

Die Bankiere in den Städten des mittelalterlichen Slovenien befaßten sich: 1. mit Münzwechsel und Handel mit Edelmetallen, 2. Depositen- und Kontokorrentgeschäften, 3. Prägen von Münzen, 4. Gewährung von Gelddarlehen gegen verschiedene Sicherheit, besonders 5. Lombardgeschäften.

Die Goldgeschäfte Meinhards II., Grafen von Tirol und seiner älteren Söhne hatte Luschin-Ebengreuth eingehend dargestellt. Über das vom Vertreter der Gesellschaft Frescobaldi übernommene Gold wurden Bestätigungen in Form der »instrumenta guarentigiata« ausgestellt, welche den Geldwert der Goldes als »depositum seu accomanditia« gutschreiben. Bei der Gesellschaft der Porger besaß Patriarch Pagano ein mäßiges »depositum«. Der Landesfürst ließ seinen Bankier auch Abrechnungen mit seinen Amtleuten durchführen. Der Bankinhaber leistete für seinen Kommittenten Bürgschaft bei Zahlungsverprechungen. Im J. 1321 finanzierten die Porger von Ljubljana dem Patriarchen von Aquileia die Ausprägung neuer Münzen.

Sie pachteten ferner landesfürstliche Mauten und Zölle in Tirol (Lueg, an der Töll und Passeier), in Friaul (Latisana, Chiusa) und auf dem Karste (Lokev = Corgnale, Rupa, Peč). Ihnen folgte die jüdische Bankgesellschaft aus Ljublja-

na, welche dazu noch die Maut zu Venzone in Friaul, das Zollgeleit in Latisana, Lienz, Drauburg und Spittal erwarben.

Besondere Bedeutung hatte das Pfandleihgeschäft. Die Privilegien der Leihbank in Ljubljana entsprechen den Vorrechten der Lombarden und Juden in Frankreich, Westdeutschland, Tirol, Triest und Istrien und beweisen ein internationales Recht der »campsores et foeneratores«, welches in seinen Ursprüngen auf italienisches Handelsrecht zurückgeht. Es besteht bezüglich: 1. der Rechte und des Gerichtsstandes der Bankinhaber; 2. der Maximierung des Zinsfußes; 3. der Beweiskraft der Handelsbücher und des Zeugnisses des Bankiers; 4. des exekutiven Verkaufes der Pfänder; 5. des Ausschlusses der Eigentumsklage in Betreff des Pfandes außer dem Verpfänder (H. Voltelini).

Mehrere von diesen Vorrechten lassen sich weiterhin verfolgen über die »montes pietatis«, die städtischen Pfandleihanstalten bis zu den Privilegien der Agrarbank, Hypothekenbank, Nationalbank, Postsparkasse und der Genossenschaften für landwirtschaftlichen Kredit im Königreich Jugoslawien.

OPOMBE.

Iskreno zahvalo dolgujem upravam vseh arhivov in knjižnic, ki sem jih uporabljal; dalje gg. vseučiliškim profesorjem dr. M. Kosu, J. Polcu, M. Škerlju v Ljubljani, pok. A. Luschinu-Ebengreuthu v Gradcu, H. Volteliniju na Dunaju in profesorju bogoslovja dr. I. Trinku v Vidmu (Udine) za ljubeznive nasvete in pomoč pri sestavljanju.

Kratice: ANV = osrednji arhiv nemškega viteškega reda na Dunaju; AÖG = Archiv für österr. Geschichte; cod. = kodeks; ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje; MHK = Mitteil. des histor. Ver. f. Krain; MMK = Mitt. des Musealvereines für Krain; ZZR = Zbornik znanstvenih razprav jurid. fakultete v Ljubljani; ZRG = Zeitschrift d. Savignystiftung f. Rechtsgeschichte.

1 Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana, 1929, zlasti 27 sl. in 48 sl.

2 W. Silberschmidt, die Bedeutung der Gilde, insbesondere der Handelsgilde, für die Entstehung der italienischen Städtefreiheit (ZRG, german. Abt. 51. 1931) 171—173; P. Rehme, Geschichte d. Handelsrechts (v. Ehrenberg, Handbuch d. gesamten Handelsrechts, I. Leipzig, 1913) 96.

3 A. Solmi, Storia del diritto italiano³, Milano, 1930, 426 sl., 432; J. Kulischer, Allgem. Wirtschaftsgeschichte d. Mittelalters u. Neuzeit, I. München, 1928, 229 sl., 345 sl.

4 Gino Masi, I banchieri fiorentini nella vita politica della città sulla fine del dugento (Archivio Giuridico, Modena, V. 105. 1931), 57—89, zlasti 58.

5 H. Voltelini, die älteren Pfandleihbanken und Lombardenprivilegien Tirols, Innsbruck, 1904, 18 sl., VI. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik, Zagreb, 1908—1922, s. v. »lihva« in »Tuškan«; C. Jireček, Gesch. d. Serben, II. 1. Gotha, 1918, 61; André-E. Sayous, Les opérations des banquiers italiens en Italie et aux foires de Champagne pendant le XIIIe siècle (Revue historique, t CLXX, 1932, 1—31).

6 O »servitia communia« in »minuta« prim. R. Kušej, Cerkveno pravo,² Ljubljana, 1927, 526 ter J. Kulischer, o. c. 340. Za delovanje trgovskih družb Bardi in Peruzzi najboljše delo: Saponi, La crisi delle compagnie mercantili dei Bardi e dei Peruzzi (Bibliot. storica toscana, v. III.), Firenze, 1926. O vlogi Toskancev v Furlaniji prim. zlasti Battistella, I Toscani in Friuli, Bologna, 1898, na pr. 140 št. 43, 141 št. 46 i. dr.; Czörnig, Görz, Wien, 1873, 447 sl., J. Zahn, Friaulische Studien (AÖG 57. Bd.), 370; Caprin, Il trecendo a Trieste, Trieste, 1897, 147 sl.; P. Paschini, Raimondo della Torre patriarca d'Aquileia (Memorie storiche forogiuliesi. Udine, XXI, 1925, 25, 53 sl.; isti, Il patriarcato di Pietro Gera (ravnotam), 88 sl., 106; E. Traversa, Quellenkritik z. Gesch. d. Patriarchates unter Peter II. Gerra. (Jahresber. d. Gymnas. in Görz 1905), 16 sl. 41. Posebno značilni so primeri pri Bianchi, Documenti per la storia del Friuli, I. Udine, 1844, 131 št. 55, 539 št. 322, 541 št. 323, 551 sl. št. 332, 600 št. 364, 675 sl. št. 400, 617 št. 369; II. 307 št. 568, 390 sl. št. 612, 445 št. 638, 451 sl. št. 642, 506 št. 672.

7 Archeogr. Triestino, n. S. XV, 61 sl., 81, 89 sl.; od oglejskega patriarha so imeli tudi mitnico v Klužah (Chiusa), prim. J. Zahn, Austro-Friulana (Fontes rer. austriac. II. 40). Wien, 1877, 52 št. 43, 55 št. 44, 56 št. 45.

8 Belgrado z gastaldijo de Flambro, prim. Archeogr. Triest., n. S. XV, 449 sl., XVI, 11, 39.

9 H. Voltelini, o. c. 17, 20; R. Heuberger, Graf Meinhard II. von Tirol und (V.) von Görz (I.) Herzog von Kärnten (Zeitschr. d. Ferdinandeums f. Tirol u. Vorarlberg 3. F. 59. Bd., Innsbruck 1915), 97 sl.; Luschin v. Ebengreuth, Österr. Reichsgesch. des

Mittelalters,² I. 1914, 292; isti, die Anfänge Österreichs an der Adria (Almanach d. Akad. d. Wiss., Wien, 1916).

10 H. Voltolini, o. c. 21 sl. 31; R. Davidsohn, Beiträge z. Geschichte d. Reiches u. Oberitaliens aus den Tiroler Rechnungsbüchern d. Münchener Reichsarchives (Mitteil. d. Instit. f. österr. Geschichtsforschung, XXXVII, 196; G. Masi, o. c. 63 sl., 69, 76.

11 R. Davidsohn, Geschichte von Florenz, II. 2, 462 sl., III. 216, 423; G. Masi, o. c. 63.

12 O trgovskih družbah Italije prim. J. Kulischer, o. c. 291—297; A. Solmi, o. c. 403, 443, 792; W. Silberschmidt, o. c. 169 sl.; P. Rehme, o. c. 101, 103; Dalmacije prim. G. Čremošnik, Naša trgovačka društva u srednjem veku (Glasnik zem. muz. u Bosni i Hercegovini, XXXVI, 1924), 69—82; recenz. W. Silberschmidta v Vierteljahrsschr. f. Soz. u. Wirtsch.-geschichte, XIX, 1926, 464 sl.; mest ob Črnem morju prim. G. I. Bratianu, Actes des notaires Génois de Péra et de Caffa. Bucarest, 1927 in recenz. W. Silberschmidta v Vjschr. f. Soz. u. Wirtsch.-gesch., XXIII, 1930, 499 sl.

13 R. Davidsohn, Geschichte von Florenz, II. 2, 71, 229 sl. 234.

14 24. jul. 1299. R. Davidsohn, Forschungen z. Gesch. von Florenz, IV, 1908, 330.

15 H. Voltolini, o. c. 139 sl.

16 12. febr. 1299. R. Davidsohn, Forschungen zur Geschichte von Florenz, IV, 330.

17 Carniola, n. v. II, 159.

18 Battistella, I Toscani in Friuli. Bologna, 1898, 201 št. 15.

19 Fr. Zwitter, o. c. 46 sl. je prvi opozoril na Porgarje.

20 Prim. listino od 8. febr. 1309 v drž. arh. na Dunaju: Merkl z Iga, zet Nikolaja Porgarja odobri prodajo fevda, ki ga je doslej užival Weriant der Agleger von Laybach, ki je bržkone istoveten z Nikolajevim bratom Werilandom.

21 Weriant se omenja v listinah: 17. nov. 1271 v muzej. arh. (Fr. Zwitter, o. c. 21), 22. jul. 1280 v muz. arh. (MHK XV, 97, Archiv f. d. Landesgesch. v. Krain 193 sl. z nepravilno letnico 1275), 25. marca 1291 (MMK XIII, 45 št. 9).

22 Nikolaj nastopa v listinah: 22. jul. 1280 v muz. arh., 25. marca 1291 (MMK XIII, 45 št. 9), 24. dec. 1297 v muz. arh., 28. dec. 1312 v ANV (reg. Petteneegg, Urkunden d. Deutschordens Zentralarchivs, I, Prag, 1887, 240, MHK, XVII, 79), 15. jan. 1321 (Bianchi, Documenti, I, 444 št. 244), 15. jan. 1321 (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 380 sl. št. 72), 29. avg. 1323 (Bianchi, Documenti, I, 575, št. 348 z napako »purgraviorum« namesto »porgario- rum«; reg. Bianchi, Indice dei documenti per la storia del Friuli, Udine, 1877, št. 1688; AÖG, XXVII, 474, št. 506, MHK XI, 5), 25. avg. 1325 (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 399 št. 89).

23 Jakob je omenjen v listinah: 15. avg. 1312 v ANV (reg. Petteneegg, o. c., 236), 28. dec. 1312 v ANV (reg. Petteneegg, o. c., 240), 6. okt. 1317 (MMK XIII, 49 št. 19), 1. jan. 1320 (Bianchi, Documenti, I, 370 sl. št. 209 napačno »Porgravius« namesto »Por- garius«), 15. jan. 1321 (Bianchi, o. c., 444 št. 244), 15. jan. 1321 (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 380 sl., št. 72), 22. marca 1321 (Bianchi, o. c., 460, št. 258), 23. apr. 1321 v muz. arh. (MHK XV, 97), 24. jun. 1321 v muz. arh. (MHK XV, 98, Putsch, Registerbücher v drž. arh. na Dunaju, IV, 410, 507), 14. avg. 1321 (Battistella, o. c., 144, št. 62), 4. avg. 1322 (Archeogr. Triest., n. S., XIII 385 št. 79), 29. avg. 1323 (Bianchi, o. c., 575 št. 348), 25. avg. 1325 (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 399, št. 89), sredi marca 1327 (Cod. R. 52, f. 36 v drž. arh. na Dunaju), 10. dec. 1327 (Cod. R. 43, f. 2' v drž. arh. na Dunaju), 20. dec. 1327 (Cod. R. 65, f. 5 in 5' v drž. arh. na Dunaju, Chmel, Österr. Geschichtsforscher, II., 174), 30. jan. 1328 (Chmel, o. c., II., 383), 25. maja 1330 v drž. arh. na Dunaju (MHK XVII., 46, ima napačno »auf der Sau« namesto »auf der Czawer«), 14. apr. 1331 v drž. arh. na Dunaju (reg. v Archiv. f. vaterl. Gesch. u. Topogr. Kärntens, VII, 76, št. 87), 29. jun. 1358 (Notizenblatt d. k. Akad. d. Wiss. in Wien, IV, 1854, 78),

24 Listina od 17. nov. 1271 v muz. arh.

25 List. od 22. jul. 1280 v muz. arh.

26 List. od 2. sept. 1339 v ANV (reg. Petteneegg, o. c., 301).

27 Leonard nastopa v listinah: 13. jun. 1307 (Fr. Zwitter, o. c., 68, št. 1, reg. Petteneegg, o. c., I, 229), 15. avg. 1312 v ANV (reg. Petteneegg, o. c., 236), 26. dec. 1312 v muz. arh., 28. dec. 1312 v ANV (2 listini istega datuma, reg. Petteneegg, o. c., 240), 20. jul. 1314 v ANV (reg. Petteneegg, o. c., 241), 6. okt. 1317 (MMK XIII, 49, št. 19), 29. sept. 1319 (MMK XIII, 51, št. 22), 24. jun. 1321 v muz. arh., 16. okt. 1323 (MMK XVIII, 138, št. 36), 11. maja 1325 (MMK XIII, 53, št. 28), 22. maja 1328 v muz. arh. (MHK XV, 98), 26. jan. 1329 v muz. arh. (MHK XV, 98), 2. dec. 1330 v muz. arh., 18. okt. 1338 v drž. arh. na Dunaju, 9. maja 1339 v muz. arh., 25. maja 1339 v drž. arh. (Fr. Zwitter, o. c., 46, op. 115), 2. sept. 1339 v ANV (reg. Petteneegg, o. c., 301), 20. sept. 1340 v muz. arh., 5. nov. 1340 (MMK XIII, 56, št. 36), 13. sept. 1344 v muz. arh.

28 Listina od 9. dec. 1341 (MHK XV, 74).

29 List. od 22. jul. 1326 v drž. arh. na Dunaju.

30 List. od 25. maja 1330 ravnotam.

31 List. od 14. apr. 1331 ravnotam.

32 MHK XV, 97.

33 H. Voltelini, o. c., 32; Fr. Arens, *Analekten zur Geschichte d. spätmittelalterlichen Geldhandels im Dauphiné* (Vierteljahrschr. f. Soz. u. Wirtsch. gesch. XXI, 1928), 308, 310, 312 sl.

34 Listina od 27. okt. 1322 v drž. arh. na Dunaju.

35 List. od 20. marca 1295 (MMK XIII, 47, št. 12).

36 Vitalis der Porger se omenja v listinah: 4. maj 1350 v ANV (reg. Pettelegg, o. c., 324), 23. dec. 1352 (MMK XVIII, 174, št. 96), 22. apr. 1353 (MMK XVIII, 175, št. 99). »Grözsslein der Porger« v listini od 17. maja 1362 v drž. arh. na Dunaju, skupno z ženo Elizabeto prodaja samostanu v Mekinjah zemljišče v Črnučah ob Savi.

37 Lapucij se omenja: A. Puschi, *La zecca de' Patriarchi d' Aquileja*, Trieste, 1884, 51; Czörnig, Görz, 1873, 422 sl.; Battistella, *I Toscani in Friuli*, Bologna, 1898, 271 (Lapucijeva soproga Mendrada); v listinah od 26. jul. 1320 (C. Fabrizi, *Delle usure del Friuli nel sec. XIV.*, Udine, 1774, 76), 15. jan. 1321 (Bianchi, *Documenti*, I, 444, št. 244), 22. marca 1321 (Bianchi, o. c., I, 460, št. 258), 5. jul. 1321 (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 381).

38 Prim. list. od 15. jan. 1321 (Bianchi, o. c., I, 444, št. 244) in 29. avg. 1323 (Bianchi, o. c., I, 575, št. 348).

39 R. Davidsohn, *Beiträge zur Geschichte d. Reiches u. Oberitaliens aus den Tiroler Rechnungsbüchern* (Mitt. d. Instit. f. österr. Geschichtsforschung XXXVII, 196, 403).

40 List. od 29. jun. 1358 (Notizenblatt d. k. Akad. d. Wiss. in Wien, IV, 1854, 78).

41 A. Ušeničnik, *Sociologija*. Ljubljana, 1910, 770 sl., Ang. Tominec, *Osnovna načela krščanskega socializma*, Ljubljana, 1931, 34 sl., R. Kušej, *Cerkveno pravo*², 551; M. Weber, *Wirtschaftsgeschichte*², München, 1924, 234—237, L. Halban, *Lichwa v nauce i pravie koščielnem do soboru wiennieskiego 1311 r.* (Pamiętnik historycznoprawny wyd. Prz. Dąbkowskiego II, 5, Lwów, 1925), recenz. H. F. Schmida v ZRG, kanon. Abt., 47, 1927, 515—518.

42 O židih v Gorici prim. Fr. Kos, *K zgodovini Gorice v srednjem veku* (Glasn. muz. dr. za Slov., II/III, 6, 8, 12. IV—VI, 1, 4; o židih v Čedadu glej Bianchi, *Documenti*, I 483, št. 277).

43 Cod. R 52, f. 36 v drž. arh. na Dunaju.

44 Cod. R 52, f. 60' ravnotam. Prim. tudi H. Voltelini, o. c., 45, J. E. Scherer, *die Rechtsverhältnisse der Juden in deutsch-österr. Ländern*, Leipzig, 1901, 518 sl. (na- pačno Jakobov sin Aron), J. Gruden, *Zgodovina slov. naroda*, 227.

45 List. od 25. jan. 1330 (Carniola, n. v., II, 53).

46 List. od 8. febr. 1330 (Carniola, n. v., II, 54).

47 Prim. listine: 21. april 1337 v drž. arh. na Dunaju, 27. avg. 1338 ravnotam (reg. Krones, *die Freien von Saneck*, 165, št. 80).

48 H. Voltelini, o. c., 39 sl.; drugod so ostale koncesije bank-zastavljalnic, na pr. v Trstu in istrskih primorskih mestih. O njih glej: A. Ive, *Banques juives et monts de piété en Istrie* (Revue des études juives, Paris, 1881, n° 4; isti, *Dei banchi feneratori e capitoli degli ebrei di Pirano e dei Monti di pietà in Istria*, Rovigno, 1881; Fr. Majer, *Gli ebrei feneratori a Capodistria*. Capodistria, 1914; A. Pogatschnig, *Divagazioni Parentine* (Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria. Parenzo, vol. XXXII, 1920, 149—151, 168—172).

49 Poglavlje o židih v Ljubljani spada v kritično zgodovino Ljubljane. V listinah 14. in 15. stoletja so omenjeni kot posojevalci denarja židje iz Ljubljane: bratje Fraduc, Elias, Kadšim; Eysach in brat Smoel, sinova Eferleina; Jakel, Leben in Aron; Kalman; žid David iz Kopra v Ljubljani (1395). Kot gradivo za njih delovanje pridejo v poštev listine: 20. okt. 1350 (MMK XVIII, 171, št. 86), 25. maja 1352 (v arhivu dvorne komore na Dunaju), 12. marca 1353 (MMK XVIII, 174, št. 98), 29. jan. 1356 (MMK XVIII, 179, št. 108, 109), 13. jun. 1358 (MMK XVIII, 183, št. 117), 21. jun. 1359 (arh. dv. kom. na Dunaju), 24. jul. 1366 (MMK XIX, 51, št. 162), 30. sept. 1368 (MMK XIX, 54, št. 170), 16. jun. 1369 (MMK XIX, 55, št. 173), 21. jun. 1369 (MMK XIX, 56, št. 174, 176), 23. okt. 1395 (arhiv dv. kom. na Dunaju), 9. dec. 1399 (MMK XIX, 140, št. 270), 23. marca 1433 (MMK XX, 211, št. 372), 19. nov. 1434 (MMK XX, 213, št. 375), 23. maja 1435 (MMK XX, 214, št. 378).

50 O židih v Celju prim. zlasti Fr. Kos, *Doneski za krajevne kronike ČZN XV, 90—94; isti, K zgodovini trga Žalca*, ČZN XIV, 57—71; dalje MMK XVIII, 158, št. 61, 167, št. 73, 172, št. 91, 173, št. 95, 179, št. 107, 183, št. 116, 184, št. 119; XIX, 37, št. 128, 43, št. 144, 43, št. 145, 47, št. 151, 47, št. 152, 52, št. 165, A. Rosenberg, *Beiträge zur Geschichte der Juden in Steiermark*, Wien, 1914, 188 (register).

51 O židih v Slovenjem Gradcu prim. Fr. Kos, *Doneski... ČZN XVI, 4; A. Rosenberg, o. c., 195 (register).*

52 O židih v Ptujju glej Fr. Kos, o. c., 13; A. Rosenberg, o. c., 193 (register).

53 A. Rosenberg, o. c., 193.

54 Prim. Fr. Kos, o. c., 97—98; A. Rosenberg, o. c., 192 (register); dalje MMK XIX, 101, št. 187, 106, št. 198, 115, št. 215, 116, št. 220; XX, 203, št. 355, 209, št. 368.

55 A. Rosenberg, o. c., 14—30.

56 A. Rosenberg, o. c., 45, 125.

- 57 A. Rosenberg, o. c., 8 op. 1, 128 sl., 160—163; H. Schulsinger, O pravnom i gospodarskom životu Jevreja u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj god. 1371—1496 (Jevrejski Almanah za god. 5686, Vršac, 1925), 110 sl.
- 58 Prim. MMK XX, 204, št. 356 »mittailen«.
- 59 A. Rosenberg, o. c., 6 sl., 97 sl.; H. Schulsinger, o. c., 106; Fr. Zwitter, o. c., 66.
- 60 A. Luschin-Ebengreuth, Goldgeschäfte Meinhards II., Grafen von Tirol und seiner Söhne. (Veröffentlichungen d. Museum Ferdinandeum in Innsbruck, 8, 1928) 443—458.
- 61 MMK XVIII, 41.
- 62 Prim. listine drž. arh. na Dunaju: 18. okt. 1292 o 664 funtih in 13 šil. ben. srebr. grošev, 2. okt. 1293 o 4039 funtih 3 šil. 10 den. ben. srebr. groš., 11. jan. 1301 o 2290 flor. zlat.; H. Voltelini, o. c., 22 sl.
- 63 J. Kulischer, o. c., 346.
- 64 A. Solmi, o. c., 456, 612, 768; André-E. Sayous, o. c., 25.
- 65 M. Dolenc, Pravni institut »Klausel des allgemeinen Landschadenbundes« v slovenskih deželah. ZZR VII. (1930). 32—63.
- 66 Mayr-Adlwang, Regesten zur tirolischen Kunstgeschichte (Zeitschrift d. Ferdinandeums f. Tirol u. Vorarlberg III, F. 42. 1898), 132—156 o nabavkah iz let 1293—1303.
- 67 4. febr. 1296 pri O. Stolz, Das mittelalterliche Zollwesen Tirols bis zur Erwerbung d. Landes durch die Herzoge v. Österreich (1363), AÖG 97., 736, op. 3.
- 68 Listina od 22. marca 1321 (Bianchi, Documenti I, 460, št. 258) vloga 300 mark ogl. den.
- 69 List od 30. jan. 1328 v drž. arh. na Dunaju = Chmel, Österr. Geschichtsforscher II, 383. Laški urad je bil zastavljen takrat Petru Liebenbergu. Prim. Cod. R 53, f. 8, 26' in 27 v drž. arh. na Dunaju, Orožen, das Dekanat Tüffer, 1881, 210, 234, 425. A. Mell, Grundriß der Verfassungs u. Verwaltungsgeschichte Steiermarks. Graz, 1930, 257 sl.
- 70 List. od 1. jan. 1320 (Bianchi, Documenti I, 370, št. 209); Tangl, die Grafen v. Ortenburg in Kärnten. Wien, 1866, 148.
- 71 List. od 15. jan. 1321 (Bianchi, Documenti I, 444, št. 244), A. Puschi, o. c., 11 sl., 50 sl.; Czörnig, o. c., 422 sl.
- 72 Prim. W. Jesse, die deutschen Münzer-Hausgenossen (Wiener Numismat. Zeitschrift, LXIII, 1930, 47—92); o korporaciji kovalcev denarja v Ptujju 1322 prim. Beiträge z. Kunde steierm. Geschichtsquellen, XIV, 36.
- 73 Prim. Bianchi, Documenti, II, 390—394, št. 612.
- 74 K. Tangl, Windischgratz u. die Herren von Windischgratz (Mitt. d. histor. Ver. f. Steierm. XIII, 46 sl., 54 sl.); Luschin v. Ebengreuth, Friesacher Pfennige (Numismatische Zeitschrift, 56, 1923, 70 sl.). — O kovnicah v Slovenjem Gradcu in Kamniku pod Andechs-Meranci bo razpravljajl E. Baumgartner v prih. snopiču ČZN (za l. 1933).
- 75 L. Fiesel, Woher stammt das Zollgeleit? (Vierteljahrsschr. f. Soz. u. Wirtsch. geschichte, XIX, 1926) 403.
- 76 O. Stolz, o. c., 564 sl., 573, 590 sl., 693 sl., 700 sl.
- 77 Archeogr. Triest., n. S., XIII, 380 sl., št. 72.
- 78 Cod. R 65, f. 5 in 5' v drž. arh. na Dunaju (20. dec. 1327) = Chmel, Österr. Geschichtsforscher, II, 174.
- 79 Cod. R 53, f. 2' v drž. arh. na Dunaju (10. dec. 1327).
- 80 Cod. R 53, f. 8' ravnotam (8. marca 1328).
- 81 Archeogr. Triest., n. S., XIII, 399, št. 89; Czörnig, o. c., 386, op. 1.
- 82 Bianchi, Documenti, I, 575, št. 348; Jos. Zahn, Friaulische Studien, I, AÖG, 57, 369 sl., 370, op. 2 napačno: 2 Laibacher Burggrafen Jacob und Nicolaus.
- 83 E. Werunsky, Österr. Reichs- und Rechtsgeschichte, Wien, 1899 sl. 516; O. Stolz, o. c., 573, op. 1 napačno, da sta Lokev in Rupa pri Kranju.
- 84 O mitnici v Pušji vasi (Venzone) prim. J. Zahn, Friaulische Studien, I, 372 sl.
- 85 Listina od 23. apr. 1340 (Archeogr. Triest., n. S., XV, 53 sl.).
- 86 Listini od 12. febr. 1333 in 25. nov. 1336 (Archeogr. Triest., n. S., XIV, 25, 268).
- 87 Listina od 5. jul. 1321. (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 381).
- 88 List od 25. avg. 1325. (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 399, št. 89).
- 89 O vrstah zavarovanja prim. A. Solmi, o. c., 392—396, 773—778; H. Voltelini, o. c., 5. sl.; H. Brunner-Cl. v Schwerin, Grundzüge d. deutschen Rechtsgesch.⁸ München u. Leipzig, 1930, 208—220.
- 90 M. Dolenc, Dušanov zakonik. Ljubljana, 1925, 135. Primeri t. zv. obstagium v naših listinah: MMK XVIII, 153, št. 55, A. Rosenberg, o. c., 152 sl., št. 5, 154, št. 6.; H. Schulsinger, o. c., 113.
- 91 Archeogr. Triest., n. S., XIV, 74.
- 92 A. Rosenberg, o. c., 150, št. 2.
- 93 P. Rehme, o. c., 105, 127, 134, 171.
- 94 H. Voltelini, o. c., 33 sl.; Handwörterbuch d. Staatswissenschaften hrsgb. v. Elster—Weber—Wieser. 4. A. Jena, 1925. 6. Bd. 333 s. v. Leihhäuser.
- 95 25. jan. 1330. Carniola, n. v., II, 53.
- 96 Carniola, n. v., II, 159, O. Stolz, Zollwesen, AÖG 97, 700.

- 97 R. Davidsohn, Forschungen zur Geschichte von Florenz, IV, 1908, 330; H. Voltelini, o. c., 34.
- 98 A. Rosenberg, o. c., 31 sl.; H. Schulsinger, o. c., 108.
- 99 O privilegijih Lombardov in židov prim. H. Voltelini, o. c., 47—61 in priloge št. 2.—4. (62—69); P. Rehme, o. c., 98, 105, 171. O. Stolz, Über eine Leihbank zu Lienz im 14. Jahrhundert (Zeitschr. d. Ferdinandeums III, F. 53) 179; A. Rosenberg, o. c., 147—149, št. 1; A. Pogatschnig, Divagazioni Parentine, 168—172; Carniola, n. v., II, 54; Cod. R 52. f. 60 v drž. arh. na Dunaju.
- 100 A. Rosenberg, o. c., v tabelah I. (134—140) in 63.; na prikrivanje dejanskega stana v zadolžnicah je opozoril H. Voltelini, o. c., 36 in H. v. Srbik v recenziji Rosenbergove knjige Zeitschr. d. histor. Ver. f. Steiermark, XVI, 1918, 169.
- 101 A. Rosenberg, o. c., 158, št. 11; Fr. Kos, K zgodovini trga Žalca, ČZN XIV, 65, št. 7.
- 102 M. Dolenc, Pravni institut »Klausel d. Landschadenbundes« ZZR VII, 57—59.
- 103 Carniola, n. v., II, 54.
- 104 Iz obsežne literature o »montes pietatis« omenim: H. Holzapfel, die Anfänge der Montes pietatis, 1903; Camillo Depiera, Monti di pietà. Trieste, 1905.; A. Ušeničnik, Sociologija. Ljubljana, 1910, 461, 778.
- 105 Camillo Depiera, o. c., 11—14.
- 106 Handwörterbuch d. Staatswissenschaften hrgb. v. Elster—Weber—Wieser, 4. A. Jena, 1925, 6. Bd. 339.
- 107 I. Matijević, Povlastice nekih kreditnih ustanova u pogledu naplaćivanja njihovih potraživanja (Pravosude, I, 1932, 473—480, 534—536).

